

WITOLD KUNICKI-GOLDFINGER

Instytut Studiów Politycznych PAN

ORCID 0000-0002-9186-2348

w.kunicki-goldfinger@o2.pl

**KSZTAŁTOWANIE
NIEZALEŻNYCH POSTAW MŁODZIEŻY
NA PRZYKŁADZIE DZIAŁALNOŚCI ODCZYTOWEJ
SEKCJI KULTURY
KLUBU INTELIGENCJI KATOLICKIEJ**

**Shaping Independent Attitudes of Young People Using the Example
of the Lecture Activity of the Culture Section
of the Catholic Intelligentsia Club**

In the 1970s, a group of students associated in the Culture Section of the Club of Catholic Intelligentsia in Warsaw created a unique place for weekly discussion meetings. The search for values and patterns is visible while analysing the programme of these meetings. The author describes the role of history and literature in shaping independent attitudes. Members of the Culture Section treated the history (from Romanticism till contemporary period) and the literature created by the representatives of independent culture as a basis for discussion about their own culture and avowed values. Among invited speakers were both participants of earlier independence movements and the current ones. The paper attempts to show one of the 'oases' of youth's free thought and discussions at the time.

Keywords: Catholic Intelligentsia Club, People's Republic of Poland, youth, independent culture, history, literature.

WSTĘP

Sekcja Kultury Klubu Inteligencji Katolickiej zrzeszała w latach siedemdziesiątych XX wieku warszawskie studenckie środowisko inteligencji katolickiej. Formy jej działalności były bardzo szerokie od formacyjnych spotkań religijnych poprzez cotygodniowe tzw. czwartkowe spotkania mające zazwyczaj charakter prelekcji połączonej z dyskusją, aż po organizowanie własnych seminariów, obozów dyskusyjnych czy Tygodni Kultury Żydowskiej. W poniższej pracy zastanowię się, w jaki sposób środowisko to mogło kształtować swoje niezależne postawy. Skąd brało przykłady działania i gdzie szukało wzorców? Pytanie to jest ważne między innymi w kontekście ówczesnego, ale także późniejszego zaangażowania części środowiska w działalność opozycyjną, a następnie polityczną po 1989 roku.

Przedmiotem moich badań były „czwartkowe spotkania” tworzące podstawową formę działalności Sekcji Kultury w tych latach. To podczas nich zarówno jej członkowie, jak i zapraszane osoby mogły swobodnie toczyć dyskusje na poszczególne tematy. Odbywały się one w okresie roku akademickiego od października do czerwca. Spośród ponad czterystu spotkań, jakie miały miejsce od 1968 do czerwca 1980 wyodrębniłem około stu dotyczących literatury i historii. Oczywiście, w kontekście kształtowania postaw nie można zapomnieć, że kluczowe były także religijne spotkania formacyjne, które jednak z racji swojej specyfiki wymagają osobnych badań. Prelegentami na interesujących mnie spotkaniach byli zarówno prominentni uczestnicy zdarzeń, historycy, jak i niezależni twórcy oraz literaturoznawcy. Ważny dla mnie był przedmiot danego spotkania, który świadczy o zainteresowaniu pewnymi wzorcami działania oraz postawami moralnymi. Konieczne wydaje się być również przyjrzenie się samym prelegentom. Taki sposób przedstawienia spotkań czwartkowych umożliwiło mi odpowiedzenie na pytanie dotyczące wartości przekazywanych przez pryzmat historii i kultury, wśród których kształtowała się młodzież. Będzie ona bądź w tamtym czasie, bądź w przyszłości także musiała, jak bohaterowie spotkań, dokonywać pewnych indywidualnych wyborów. Podstawą mojej analizy były comiesięczne *Programy Sekcji Kultury* z lat 1968–1980 przechowywane w Archiwum Klubu Inteligencji Katolickiej (AKIK).

SEKCJA KULTURY I JEJ CZŁONKOWIE

Początki Sekcji Kultury sięgają pierwszych lat funkcjonowania Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie. Pierwotnie była ona założona w 1957 roku przez Feliksa Sawickiego jako Sekcja Młodzieżowa. W ciągu paru lat grupa ta stała się jedną z większych sekcji w ramach Klubu. Działalność wychowawcza, którą prowadził Klub, nie mieściła się jednak w porządku społeczno-politycznym budowanym przez państwo. Władze administracyjne nakazały zamknięcie Sekcji Młodzieżowej, gdyż wszelkie organizacje młodzieżowe musiały być podporządkowane PZPR, w związku z czym monopol na wychowanie poza szkołą uzyskiwały ZMS, ZMW oraz ZHP. W celu zapewnienia dalszego funkcjonowania grupy w Klubie zmieniono nazwę na Sekcję Kultury¹.

W latach siedemdziesiątych członkami Sekcji byli przede wszystkim studenci lub niedawni absolwenci, ale w spotkaniach uczestniczyła również młodzież licealna. W tym okresie liczyła ona od kilkudziesięciu do przeszło dwustu osób. Frekwencja na czwartkowych spotkaniach zazwyczaj oscylowała między 30 a 60 osobami, ale były i takie, w których brało udział prawie 200 uczestników². Na spotkania przychodzili nie tylko jej członkowie, ale też osoby zaproszone spoza niej.

Głównymi formami działania Sekcji w latach siedemdziesiątych poza badanymi spotkaniami czwartkowymi były spotkania w mniejszych grupach seminaryjnych oraz coroczne obozy dyskusyjne w beskidzkiej miejscowości Pewel Mała. Ważnym elementem programu były również Msze święte odbywające się w kościele św. Marcina, rekolekcje oraz pielgrzymki. Od 1973 roku organizowała ona działania nazwane później Tygodniami Kultury Żydowskiej³. Ważnym przedsięwzięciem były też coroczne obozy dla mieszkańców Państwowego Domu Pomocy Społecznej w Brańszczyku. Poza tym odbywało się wiele spotkań towarzyskich i wyjazdów turystycznych⁴.

¹ A. Friszke, *Oaza na Kopernika*, Biblioteka „Więzi”, Warszawa 1997, s. 64. Musiało to się stać między styczniem 1962 r. a majem 1963 r., kiedy w programie już funkcjonuje nazwa Sekcja Kultury. W późniejszym okresie Klub był jeszcze wielokrotnie atakowany za tworzenie grup młodzieżowych i prowadzenie działalności wychowawczej. Między innymi pod koniec lat sześćdziesiątych przez dyrektora Urzędu ds. Wyznań. Zob.: AIPN, 0648/130, t. 2, *Informacja*, 10 VII 1969, k. 66.

² Na podstawie sprawozdań Zarządu KIK z lat 1973–1980 oraz relacji J. Chomiczkiego.

³ Więcej o akcji patrz: K. Śliwiński, *Nasz Cmentarz żydowski*, „Więź” 1983, nr 4(294); K. Śliwiński, *Klubowy przelom marcowy*, rozmowę przeprowadził W. Kunicki-Goldfinger, <http://magazynkontakt.pl/klubowy-przelom-marcowy.html>.

⁴ Więcej o głównych typach działalności Sekcji Kultury piszę w przyjętym do druku rozdziale: *Studenci w ramach Sekcji Kultury Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie w la-*

Członkowie Sekcji wybierali spośród siebie kierownictwo, zwane później zarządem. Podlegał on zatwierdzeniu przez Zarząd KIK, co było jednak formalnym zabiegiem i nigdy nie doszło do sprzeciwu władz Klubu szanujących autonomiczność sekcji. W kolejnych latach w skład kierownictwa Sekcji Kultury wchodził⁵:

Kadencja	Członkowie kierownictwa
1967–1969	Krzysztof Jedliński (kierownik) oraz Z. Kozłowska (sekretarz)
od 19 X 1969 r.	Krzysztof Łoskot (kierownik), Zofia Kozłowska (sekretarz do IX/XI 1970 r.), Piotr Tuchołka (członek, sekretarz po ustąpieniu Z. Kozłowskiej), Joanna Jankowska, Jerzy Miszkiewicz, Krzysztof Dux, Tomasz Miłaszewski, Julian Auleytner, Ewa Siekierska
od 17 XII 1971 r.	Piotr Tuchołka (kierownik do II/IV 1972), Anna Rewkiewicz (sekretarz), Jan Tomasz Lipski (członek, a od przełomu 1972/1973 pełniący obowiązki sekretarza)
od 1 II 1973 r.	Michał Wroniszewski (kierownik), Jan Tomasz Lipski (sekretarz), Magdalena Raszewska
od 28 III 1974 r.	Wojciech Ostrowski (kierownik), sekretariat: Jan Tomasz Lipski, Magdalena Raszewska i Krzysztof Madej
od 10 IV 1975 r.	Zbigniew Dziembowski (kierownik), sekretariat: Wojciech Arkuszewski, Wanda Bornus i Teresa Ziemińska
od 6 V 1976 r.	Wojciech Arkuszewski (kierownik), Andrzej Batorski i Stefan Parys (sekretarze)
od 5 V 1977 r.	Jan Chomicki (kierownik), Jan Cywiński, Marzena Lubańska, Stanisław Puzyna, Agnieszka Wolfram
od 4 V 1978 r.	Jan Chomicki (kierownik), Piotr Kapela (sekretarz), Urszula Grabowska, Marzena Lubańska, Paweł Kądziela, Stanisław Puzyna
od 31 V 1979 r.	Piotr Kapela (kierownik), Bogumił Luft (wicekierownik), Wojciech Borowik, Antoni Ferenstein, Elżbieta Główka, Jolanta Kur, Małgorzata Łopińska
od 29 V 1980 r.	Bogumił Luft (kierownik), Rafał Bornus (wicekierownik), Urszula Grabowska (ustąpiła przed XI 1980 r.), Barbara Marzęcka, Edyta Prochner, Anna Rodzeń (dokooptowana w XI 1980 r.)

Źródło: Opracowanie własne⁶.

tach 70 – główne typy działalności. w: *Środowisko studenckie w krajach bloku sowieckiego 1945–1989*, pod red. K. Dworaczka i K. Łagojdy.

⁵ Dotychczas w literaturze istniały niepełne lub błędne informacje o składzie kierownictwa sekcji. Zob.: A. Friszke, *Oaza...*, s. 147, 191; J. Skórzyński, *Siła bezsilnych. Komitet Obrony Robotników...*, Świat Książki, Warszawa 2012, s. 42; *Kronika Klubu za lata 1956–1994* [AKIK 25/4].

⁶ Na podstawie: *Schemat Sekcji*, notatki z kalendarza Z. Kozłowskiej z 1967 r. [w zbiorach autora], akt IPN, programów Sekcji Kultury, sprawozdań Zarządu KIK i protokołów z zebrań Zarządu KIK oraz relacji P. Tuchołki, Z. Kozłowskiej, W. Ostrowskiego, K. Sliwińskiego.

Sekcja Kultury w ramach Klubu posiadała dość szeroką autonomię, samodzielnie tworzyła swój program działań, redagowała własny informator oraz korzystała z własnego miejsca spotkań w jednej z kaplic dominikańskiego klasztoru św. Jacka przy ul. Freta. Miała również związanego z tym miejscem opiekuna duchowego, którym był najpierw o. Jacek Bojarski, a od 1971 roku o. Jacek Salij. Środowisko to stanowiło liczną, a czasem nawet najliczniejszą, grupę członków zwyczajnych Klubu, co pociągało za sobą stałą obecność osób z tego kręgu w Zarządzie Klubu.

W omawianym okresie Sekcja Kultury opracowywała i powieliała własny comiesięczny *Program* zawierający informacje o planowanych działaniach. Przed drukiem treść jego musiała być najpierw uzgodniona z władzami Klubu, a następnie była przekazywana do ocenzurowania do Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk⁷. Dopiero po zaakceptowaniu *Programu* i naniesieniu ewentualnych zalecanych zmian, mógł on zostać powielony oraz rozesłany przez Klub do członków Sekcji Kultury. Wpływ oddziaływania cenzury na *Program* wymaga osobnych badań źródłowych, jednak na podstawie przebadanego materiału można zaobserwować trzy podstawowe płaszczyzny kontroli działalności Sekcji przez władze państwowe.

Po pierwsze, cenzura ingerowała w treść i kształt komunikatów Sekcji. Działania takie dobrze widoczne są na przykładzie próby wprowadzenia zmiany charakteru comiesięcznego *Programu*. Pierwotnie zawierał on tylko zapowiedzi wydarzeń w kolejnym miesiącu wraz z informacją o temacie spotkania i prelegencie. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych kierownik Sekcji Jan Chomiccki zamierzał stworzyć *Programy* w formie kilkustronicowej broszury zawierającej także szersze relacje z odbytych dyskusji, sprawozdania z innych wydarzeń sekcyjnych i pozasekcyjnych oraz recenzje książek. Okazało się to jednak niemożliwe ze względu na ciągłe ingerencje cenzury⁸.

Po drugie, urząd cenzorski kwestionował konkretne nazwiska przewidywanych prelegentów czy same tematy spotkań. Dokumenty zawarte w *Czarnej księdze cenzury PRL* dobitnie świadczą o możliwym zasięgu ingerencji w program Sekcji Kultury⁹. W instrukcjach dla

⁷ Protokół z zebrania Zarządu KIK w dn. 22 II 1978, s. 7 [AKIK 6/A/1977–1978].

⁸ O czym wprost napisano w *Sprawozdaniu Zarządu z działalności KIK w okresie 10 IV 1978 – 31 III 1979 r.*, s. 16–17 [AKIK 5/A/1979a]. Warto dodać, że podobne problemy miał Klub przy wydawaniu własnego *Programu*. Świadczy o tym między innymi nieudana próba wykreślenia przez cenzurę 2/3 treści październikowego numeru z 1979 r. *Protokół z zebrania Zarządu KIK z dn. 28 IX 1979 r.*, s. 2 [AKIK 6/A/1979–1980].

⁹ T. Strzyżewski, *Wielka księga cenzury PRL w dokumentach*, Prohibita, Warszawa 2015.

cenzora wymienione są bowiem nazwiska osób, które nie mogły być w danym czasie nigdzie publikowane, jak również pojawia się zastrzeżenie, że ich dzieła (poza pewnymi wyjątkami) nie mogły się ukazywać, a nawet nie mogły być cytowane¹⁰. Sekcja starała się obejść te ograniczenia w niektórych latach poprzez ręczne nanoszenie informacji na zaakceptowany przez cenzurę i już wydrukowany *Program*¹¹.

Ostatnia, trzecia płaszczyzna oddziaływania cenzury wynikała pośrednio z dwóch wymienionych wyżej oraz działań innych organów władz (Urzędu ds. Wyznań oraz Służby Bezpieczeństwa). Było nim faktyczne wymuszanie tzw. autocenzury na organizatorach i autorach, na którą również musiał się decydować zarówno Klub, jak i sama Sekcja. Praktykowano ją w celu nienarażania się władzy albo raczej z obawy przed większymi reperkusjami.

Osobną kwestią jest zakres kontroli działań prowadzonych przez Urząd ds. Wyznań oraz Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, a zwłaszcza Służbę Bezpieczeństwa. Uświadomienie sobie ich funkcjonowania jest jednym z podstawowych elementów służących zrozumieniu położenia, w jakim znajdowała się młodzież aktywnie organizująca życie Sekcji, w tym także trudności, jakie miała w realizowaniu programu spotkań. Urząd sprawował formalny i administracyjny nadzór nad Klubem. Od jego decyzji zależało m.in. przyznawanie środków finansowych, jak i zakres działania stowarzyszenia. Władze Klubu zmuszane były wielokrotnie do negocjacji z kierownikiem (później ministrem) tego Urzędu w celu uzyskania zgody na określone przedsięwzięcia¹². Jednak organem państwowym, który odgrywał kluczową rolę w sprawowaniu kontroli nad Klubem i tym samym nad Sekcją, było MSW. Ministerstwo to prowadziło rozległą działalność operacyjną, której celem była kontrola i rozpracowanie środowiska inteligenckiego skupionego wokół Klubu i samej Sekcji. Środowisko to było infiltrowane przez tajnych współpracowników, którzy nie tylko informowali o działalności, ale również mieli realny wpływ na podejmowane przez władze KIK decyzje¹³. Wiadomo, że sama Sekcja Kultury była objęta operacyjnym sprawdzeniem pod krypt. „Cisza” już w 1972 roku¹⁴. W następnym

¹⁰ *Ibidem*, s. 95.

¹¹ Relacja J. Chomickiego z 3 I 2017 r.

¹² Wspomina o tym wieloletni sekretarz Klubu Andrzej Wielowieyski. Zob. tenże, *Losowi na przekór*, Agora, Warszawa 2015, s. 161. Zob. również: A. Friszke, *Oaza...*, s. 95.

¹³ Por. A. Wielowieyski, *Losowi...*, s. 178–193.

¹⁴ *Plany pracy departamentu IV MSW na lata 1972–1979*, wstęp P. Tomasik, wyb. i oprac. M. Bielaszko, A.K. Piekarska, P. Tomasik, C. Wilanowski, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2007, s. 27. Dotychczas nie zostały odnalezione plany Departamentu IV za wcześniejsze lata, dlatego trudno rozsądzić, kiedy po raz pierwszy MSW zainteresowała

roku sprawa rozpracowania operacyjnego jest „[...] prowadzona na grupę działaczy Sekcji Kultury, podejrzanych o organizowanie działalności wrogiej politycznie, wchodzących w związki z grupami rewizjonistycznymi i syjonistycznymi”¹⁵. W dokumentach MSW widnieją też adnotacje o zamierze zainstalowania podsłuchu w pomieszczeniu, gdzie odbywały się spotkania Sekcji, jak również o planowaniu zwiększenia inwigilacji tego środowiska¹⁶. Osobne działania SB podejmowało wobec pojedynczych członków Sekcji Kultury. Wielu z nich było objętych operacyjnym sprawdzeniem oraz operacyjnym rozpracowaniem, m.in. Jan Chomicki, Krzysztof Jedliński, Piotr Kapela, Jan Tomasz Lipski, Wojciech Ostrowski oraz Krzysztof Śliwiński¹⁷. Prowadzono również liczne rozmowy „operacyjno-profilaktyczne” z przedstawicielami władz Klubu mające na celu doprowadzenie do ograniczenia działalności członków Sekcji Kultury¹⁸. Początki zainteresowania Sekcją, jak się wydaje, związane są przede wszystkim z pomarcowymi (1968) podziałami w samym KIK i „zagrożeniami”, jakimi były zwłaszcza kontakty jej członków z byłymi komandosami¹⁹. Dopiero z czasem SB zaczęło bacznie obserwować również program Sekcji i jego możliwy wpływ na młodzież. Ważnym zagadnieniem jest także wzajemna relacja MSW i Urzędu ds. Wyznań w działaniach dotyczących tego środowiska. Jest to jednak zagadnienie wykraczające poza interesujący nas tu temat.

Wart wspomnieć, że w dokumentacji sprawy obiektowej „Oaza” znajdują się programy Sekcji Kultury, a na niektórych z nich są adnotacje o przyporządkowaniu tajnych współpracowników do poszczególnych spotkań, na których mieli być oni obecni²⁰.

---

się Sekcją Kultury. W materiałach sprawy obiektowej „Oaza” dotyczącej Klubu Inteligencji Katolickiej znajdują się zalecenia wykorzystania informacji m.in. do sprawy obiektowej „Cisza”. Zob. np.: AIPN 0712/15, *Informacja*, 17 XI 1975 r., k. 216.

¹⁵ *Plany ...*, s. 95.

¹⁶ *Ibidem*, s. 96, 99–100.

¹⁷ *Ibidem*, s. 27, 96, 169, 269, 270; relacja P. Kapeli, AIPN 0648/133 t. 1, k. 288.

¹⁸ Czego przykładem jest plan przeprowadzenia takiej rozmowy z posłem, równocześnie prezesem KIK Jerzym Zawieyskim oraz sekretarzem KIK Wacławem Auleytnerem. Jako cel rozmowy wskazano: „zwrócić ostrą uwagę na niezgodne ze statutem KIK organizowania młodzieży przez A. Wielowieyskiego i wykorzystywaniu jej do antysocjalistycznych działań, co szczególnie miało miejsce w okresie wydarzeń marcowych”. AIPN, 0648/129 t. 2, *Notatka dot. Przeprowadzenia rozmów operacyjno-profilaktycznych z niektórymi działaczami środowiska „Znak”*, 23 X 1968, k. 150.

¹⁹ Walka w Klubie była na tyle zacięta, że ówczesny sekretarz Klubu Wacław Auleytner, stojący po drugiej stronie (jako tajny współpracownik „Anna”), zaproponował MSW rozwiązanie Sekcji Kultury. AIPN 0648/130 t. 1, *Informacja*, 11 II 1969, k. 108.

²⁰ Zob. np. AIPN 0712/15, *Program Sekcji Kultury na grudzień 1975*, 19 XI 1975, k. 228.

HISTORIA

Spośród wszystkich tematów spotkań znajdujących się w programach sekcyjnych ponad czterdzieści z nich poświęcono kwestiom historycznym. Początkowo tematyka ta nie była często poruszana, z czasem takich spotkań przybywało, zaczęto więc organizować specjalne cykle historyczne, a nawet seminaria. Kulminacja tych zainteresowań nastąpiła w roku akademickim 1975/76²¹. To, co przede wszystkim było ważne dla członków Sekcji Kultury, to historia najnowsza Polski, począwszy od końca XIX wieku aż do okresu po II wojnie światowej, ale również szeroko pojęta historia Kościoła oraz społecznych ruchów młodzieżowych i katolickich. W poniższym opisie skupię się na dwudziestu dziewięciu spotkaniach, które poprzez swoją problematykę lub poprzez osoby prelegentów w największym stopniu pokazywały wzorotwórcze, niezależne postawy obecne zarówno w przeszłości, jak i teraźniejszości.

Niewątpliwym impulsem do podjęcia zagadnienia postaw inteligencji, na przykładzie okresu przełomu XIX i XX wieku, stała się opublikowana w 1971 roku przez Bohdana Cywińskiego książka *Rodowody niepokornych*. Autor był jedną z najczęściej zapraszanych osób w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych. Należy jednak najpierw wspomnieć o zaproszeniu Cywińskiego do prowadzenia wieczoru poświęconego zmarłemu właśnie Pawłowi Jasienicy (17 XI 1970 r.), na którym było przeszło 150 osób, w tym m.in. Jan Józef Lipski, Władysław Bartoszewski, płk Tadeusz Kalina-Zieleniewski, płk Jan Rzepecki oraz Tadeusz Byrski²². Drugie spotkanie z Cywińskim dotyczyło już roli literatury w kształtowaniu „niepokornych” (20 VI 1972 r.). Kolejne obejmowały również sferę polityczną, sprzyjając dyskusji na temat różnych tradycji walk o niepodległą Polskę. Dzięki nim młodzież studencka z Sekcji Kultury mogła śledzić rozwój sytuacji w Polsce przełomu XIX i XX wieku, poznać różne formy walki, zarówno te oparte na wystąpieniach zbrojnych czy rewolucyjnych, jak też mniej radykalne oparte między innymi na pracy organicznej na rzecz kształcenia społeczeństwa. W kolejnych latach Cywiński na spotkaniach prezentował tradycje lewicowe, omawiając pisma i działalność Stanisława Brzozowskiego (spotkanie pt. „Brzozowskiego rozrachunek z polskim

²¹ Mimo braków niektórych programów z lat 1968–1971 z ogólnego charakteru programu Sekcji można wnioskować, że wówczas historia nie była jeszcze jednym z głównych przedmiotów dyskusji.

²² AIPN, 0648/133 t. 2, *Informacja*, 20 XI 1970, k. 126.

radykalizmem” 30 V 1974 r.), oraz Edwarda Abramowskiego i jego koncepcję oddolnej samoorganizacji społeczeństwa (13 II 1976 r., wraz z Janem Józefem Lipskim)²³. Nie pominął także nurtu narodowego. Jeden z wieczorów poświęcony został Romanowi Dmowskiemu (22 V 1975 r.), a podczas osobnej dyskusji mówiono także o narodzinach nacjonalizmu w Polsce (7 X 1975 r.). Dodatkowo odbyło się spotkanie „O dwóch polskich tradycjach wychowania społeczeństwa polskiego do podmiotowości politycznej” (1 X 1976 r.), które co prawda było organizowane przez Klub, ale zostało umieszczone w programie Sekcji Kultury. Bohdan Cywiński nie był jednak jedynym gościem zapraszonym w celu przybliżenia słuchaczom tego okresu, swoją prelekcję o polskiej myśli politycznej XIX wieku wygłosił także Wojciech Karpiński (13 X 1973 r.).

O ile na początku lat siedemdziesiątych w Sekcji Kultury toczono debaty przede wszystkim poświęcone czasom zaborów, to w drugiej części tej dekady rozpoczęto szerszą dyskusję na temat najnowszej historii Polski. W sumie od maja 1975 do kwietnia 1976 roku zorganizowano dwanaście spotkań historycznych, z których osiem dotyczyła okresu odbudowy społeczeństwa polskiego w latach 1945–1949. W swoim sprawozdaniu Sekcja w ten oto sposób tłumaczyła zainteresowanie tym tematem:

Historia Polski lat 1945–1948 była omawiana w cyklu spotkań – i był to niewątpliwie najciekawszy wątek zeszłorocznych programów – wypełniający lukę w naszej szkolnej wiedzy historycznej – dostarczający trudno osiągalnych w naszej literaturze wiadomości o kształtowaniu się ładu społeczno-politycznego określającego nasze obecne życie²⁴.

Warto bliżej zwrócić uwagę na spotkanie z Władysławem Bartoszewskim pt. „Ruch ludowy – 1945” (13 XI 1975 r.), który nie tylko jako historyk, lecz przede wszystkim jako członek PSL i członek redakcji dziennika „Gazety Ludowej”, mógł zaświadczyć o dziejach tego ruchu. Do zagadnienia ruchu ludowego Sekcja Kultury powróciła jeszcze pod koniec lat siedemdziesiątych, kiedy Jan Tomasz Lipski przedstawił wyniki swoich badań dotyczących myśli politycznej i koncepcji ustrojowych PSL po II wojnie światowej (8 III 1979 r.). Wtedy Lipski miał powiedzieć, że ustroj w powojennej Polsce został narzucony przez ZSRR, a głos rządu Mikołajczyka nie był uwzględniony²⁵.

²³ J. Skórzyński, *Siła bezsilnych...*, s. 43.

²⁴ *Sprawozdanie Zarządu z działalności Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie w okresie od 14.04.1975 r. do 27.03.1976 r.*, s. 8 [AKIK 5/A/1976a].

²⁵ AIPN 0785/41, R. 1979, k. 67.

Wspomniane badania były prowadzone w ramach prywatnego seminarium historycznego kierowanego przez doc. Jerzego Jedlickiego, którego uczestnikami byli m.in.: Paweł Śpiewak, Kazimierz Wóycicki, Marcin Król, Barbara Toruńczyk, Wojciech i Jakub Karpińscy²⁶, wielokrotnie biorący udział też w zebraniach Sekcji.

Spośród tematów powojennych podejmowanych przez Sekcję przyjrzyjmy się bliżej tym, na które zapraszano uczestników dawnych ruchów młodzieżowych. Na jednym z nich o organizacjach katolickich w okresie 1945–1949 prelegentami byli Adam Stanowski i Hanna Przepiszewska (15 I 1976 r.). Pierwszy z wymienionych jeszcze w czasie wojny był związany z Sodalicją Mariańską i z Szarymi Szeregami, po wojnie odpowiadał za dalszy rozwój Sodalicji, co skończyło się dla niego skazaniem na więzienie²⁷. Podobną drogę przeszła Hanna Przepiszewska, która również jeszcze w czasie okupacji była członkinią Sodalicji, a po wojnie brała udział w odbudowie tej organizacji, między innymi kierując żeńską akademicką Sodalicją w Warszawie, i więziona w latach 1948–1952 w związku z procesem Adama Doboszyńskiego²⁸. O innym przykładzie poszukiwania wzorców niezależnego działania i wzmacniania poczucia wagi samoorganizacji mówiła Jadwiga Gronostajska (5 X 1975 r.). Dzięki niej słuchacze prelekcji mogli poznać rzeczywistą historię harcerstwa w okresie sprzed pełnego podporządkowania organizacji młodzieżowych komunistom w 1950 roku. W kolejnym roku akademickim odbyła się całodniowa sesja (13 XI 1976 r.), na którą zostali zaproszeni harcmistrz prof. Aleksander Kamiński oraz harcmistrz Stanisław Broniewski²⁹. Podczas niej zaplanowano między innymi: „[...] dyskusję na temat roli harcerstwa w kształtowaniu postaw ideowych młodzieży polskiej w okresie międzywojennym i czasie okupacji”³⁰. Przeszło trzy lata później (8 V 1980 r.) powrócono do tego zagadnienia, organizując spotkanie z Małgorzatą Melchior o etosie Szarych Szeregów. Podczas niego prelegentka po

²⁶ Relacja J.T. Lipskiego z 31 V 2017 r. O seminarium tym zob. M. Kunicki-Goldfinger, *Jerzy Jedlicki, w: Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–1989*, t. 2, Ośrodek Karta, Warszawa 2002, s. 147.

²⁷ A. Friszke, *Oaza...*, s. 24.

²⁸ *Ibidem*, s. 25. Więcej patrz: A. Friszke, *Między wojną a więzieniem 1945–1953, Młoda inteligencja katolicka*, Biblioteka Więzi, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2015, s. 116, 134–205. Hanna Przepiszewska była w późniejszym okresie bardzo związana z Klubem, między innymi przez wiele lat kierowała Sekcją Rodzin i zasiadała w Zarządzie Klubu.

²⁹ Pierwszy to jeden z ideowych przywódców Szarych Szeregów, a drugi ich naczelnik. Kamiński był także istotną postacią w trakcie prób odbudowy harcerstwa w okresie powojennym i w 1956 roku.

³⁰ *Program Sekcji Kultury na XI 1976* [AKIK 14/KUL.4.1976].

własnym referacie historyczno-socjologicznym zainicjowała: „[...] dyskusję o etycznych postawach młodych ludzi w czasach prób, roli organizacji młodzieżowych w kształtowaniu tych postaw”³¹. Dyskutując o etosie Szarych Szeregów, członkowie Sekcji poruszali kolejne, ważne z punktu widzenia własnego środowiska zagadnienie – ideę i sens działań zbrojnych w czasach okupacji. Niewątpliwie historia zrywów niepodległościowych i działań społecznych w sytuacji zniewolenia była ważnym aspektem w tworzeniu się wspólnej tożsamości członków Sekcji. Na początku 1980 roku zorganizowano na ten temat dwie dyskusje. Jedną o sensie powstań narodowych w XVIII i XIX wieku (21 II 1980 r.). Inspiracją do niej była właśnie wydana książka Tomasa Łubieńskiego *Bić się czy nie bić?*. Była to pierwsza tak istotna praca podejmująca ten temat, co prawda w sposób publicystyczny, ale przy tym analityczny i oparta na faktach historycznych. Jak napisano w informatorze sekcyjnym:

Przedmiotem naszego zainteresowania podczas tego spotkania będzie jeden z podstawowych dylematów polskiej historii – beznadziejna często walka – czy taka lub inna ugoda z państwami chcącymi narzucić swą hegemonię³².

Drugie takie spotkanie (13 III 1980 r.) poszerzało horyzont dyskusji o polemikę wokół przyczyn i sensu wybuchu Powstania Warszawskiego. Zostali na nie zaproszeni żołnierze AK i uczestnicy powstania: prof. Aleksander Gieysztor oraz Władysław Bartoszewski. Warto przyjrzeć się, jak sami organizatorzy uzasadnili wybór tematu:

Powstanie Warszawskie i kontrowersje z nim związane są do dzisiaj przedmiotem naukowych badań historycznych i terenem penetracji ludzi w różny sposób zainteresowanych naszą historią najnowszą. Nowe, mniej lub bardziej udokumentowane teorie i opinie wzbudzają w dalszym ciągu zainteresowanie³³.

W kontekście II Wojny Światowej o jej przyczynach mówił Andrzej Wielowieyski (4 IV 1975 r., warto wspomnieć, że prelekcję na ten sam temat miał już 5 III 1968 r.). Jak zauważył tajny współpracownik odczyt informujący m.in. o antypolskiej polityce ZSRR w latach 1938–1939 „wyraźnie polemizuje z oficjalnymi tezami, a teraz w trakcie Dni Kultury Radzieckiej nabiera swojej pikanterii”, a dodatkowo w dyskusji miano poruszyć kwestię agresji ZSRR na Polskę³⁴.

³¹ *Program Sekcji Kultury na V 1980* [AKIK 14/KUL.4.1980].

³² *Program Sekcji Kultury II 1980*, s. 1 [AKIK 14/KUL.4.1980].

³³ *Program Sekcji Kultury na III 1980*, s. 1. [AKIK 14/KUL.4.1980].

³⁴ AIPN, 0712/15, *Informacja*, 29 IV 1974, k. 45.

W ramach refleksji o okresie powojennym trzeba jeszcze wspomnieć o spotkaniu z Jerzym Turowiczem i Stefanem Kisielewskim, którzy przedstawili początki „Tygodnika Powszechnego” (8 V 1975 r.) oraz o odczycie Ryszarda Obrączki o socjalistach w latach 1945–1949 (18 III 1976 r.). Dodatkowo we współpracy z Dyskusyjnym Klubem Filmowym, który działał w ramach KIK, zaprezentowano w tym czasie film „Popiół i diament” z 1958 roku.

Zainteresowanie okresem niepodległości Polski po 1918 roku początkowo było niewielkie i wzrosło od połowy lat siedemdziesiątych wraz z ogólnym zainteresowaniem historią najnowszą. Trzeba jednak wspomnieć o paru spotkaniach wcześniejszych. Jeszcze w marcu 1969 roku zapowiedziano spotkanie z prof. Juliuszem Poniatowskim, Konstantym Łubieńskim oraz Andrzejem Micewskim pt. „Dzieje polityczne Polski w okresie międzywojennym”. Natomiast w kwietniu 1970 roku odbyło się spotkanie ze Stanisławem Stomma, świadkiem katolickiego życia młodzieżowego, a ówczesnym posłem na Sejm PRL pt. „Próby aktywizacji społeczeństwa katolickiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego”. W kolejnym roku odbyła się dyskusja pt. „Trójgłos o wadach narodowych Polaków” z udziałem Aleksandra Bocheńskiego, Andrzeja Grzegorzcyka i Andrzeja Wielowieyskiego (14 XII 1971 r.). Również wspomniane wcześniej spotkanie z Aleksandrem Kamińskim i Stanisławem Broniewskim w pewnym stopniu dotyczyło okresu II Rzeczypospolitej. Natomiast w 1975 roku socjaliści Stanisław Szwalbe (współtwórca ruchu spółdzielczego) oraz Jan Strzelecki mówili o tradycjach Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej (7 III 1975 r.). Dwa lata później tematem wieczoru był „Rząd piłsudczyków, model władzy, styl rządzenia” z prelekcjami Barbary Toruńczyk i Andrzeja Micewskiego (8 XII 1977 r.)³⁵. Następnie poproszono Andrzeja Zakrzewskiego o wykład o dopiero co wydanej przez niego biografii Wincentego Witosa (23 II 1978 r.). Pod koniec omawianego okresu seminarium historyczne kierowane przez Andrzeja Friszke, działające w ramach Sekcji Kultury, zorganizowało dyskusję o ideologii i polityce endecji (24 I 1980 r.)³⁶. Uczestniczyli w niej Bronisław Komorowski, Adam Ziółkowski i wspomniany kierownik seminarium. Odbyło się również spotkanie z prof. Michałem Głowińskim (23 XI 1978 r.) pt. „Doświadczenie odzyskania niepodległości w literaturze polskiej”, podczas którego prelegent mówił między innymi o niewielkim

³⁵ AAN 2212/408, *Sprawozdanie z działalności Sekcji Kultury w okresie czerwiec 1977 – marzec 1978*, IV 1978, bp.

³⁶ Więcej o seminarium historycznym patrz: W. Kunicki-Goldfinger, *Studenci...*

zainteresowaniu tematami społeczno-politycznymi w literaturze po 1918 roku, a w dyskusji porównywano ten okres do lat po 1944 roku³⁷.

Warto wspomnieć także spotkanie z Januszem Krupskim poświęcone Odrodzeniu i Filarecji – przedwojennym młodzieżowym organizacjom katolickim dążącym do odrodzenia moralnego, rozwoju oświaty oraz kształtowania poczucia świadomości narodowej (7 XII 1978 r.). W trakcie dyskusji:

[...] słuchacze domagali się, aby wyciągnąć wnioski z ruchu filareckiego. [...]. Dzisiaj też należy uporządkować sprawiedliwość społeczną. [...] Celowa niska moralność (alkoholizm) to działanie systemu totalnego. Dyskutanci podkreślali, że ruch ten może być wzorem działania dla dzisiejszych ruchów młodzieżowych. Janek Chomicki [kierownik SK] zaznaczył, że dzisiaj niepodległość musi również mieć wymiary ruchu filareckiego³⁸.

LITERATURA

Dla Sekcji Kultury w badanym okresie jednym z ważnych historyczno-literackich odniesień do rozważań o postawach i wartościach był okres romantyzmu. Zainteresowanie to było zresztą zbieżne z dyskusją dotyczącą dziedzictwa tej epoki, która miała miejsce również w oficjalnej kulturze. Nie wynikało ono jedynie z chęci poznania pewnej formacji literackiej, ale przede wszystkim z analizy konkretnej treści, która płynie z poszczególnych utworów. W Sekcji Kultury spośród polskich wieszczów narodowych największe zainteresowanie budził Cyprian Kamil Norwid. Prelekcje o nim mieli kolejno Zdzisław Łapiński – autor dopiero co wydanej biografii tego poety (10 X 1972 r. spotkanie pt. „Norwid – najbardziej współczesny poeta katolicki”) oraz Ryszard Peryt pt. „Wysokie rzemiosło apostoła [...]” (25 X 1973 r.). Ten drugi prelegent był jeszcze dwukrotnie zapraszany w celu przedstawienia twórczości Juliusza Słowackiego. Najpierw mówił o poemacie *Król Duch* (24 I 1974 r.), a dwa lata później recytował ten utwór (20 V 1976 r.). Do dziedzictwa Norwida Sekcja Kultury powróciła jeszcze pod koniec lat siedemdziesiątych, kiedy to Tadeusz Szyma mówił o jego filozofii (5 IV 1979 r.). Zgodnie z tradycją spotkań sekcyjnych prelekcja była zapoczątkowaniem pogłębionej dyskusji. I tak, ostatnie ze wspomnianych spotkań zostało podsumowane jako to, które doprowadziło „do sporów o prawdę”³⁹. Zainteresowanie tą epoką i tema-

³⁷ AIPN 0785/41, *Informacja*, 24 XI 1978, R. 1978, k. 9.

³⁸ AIPN 0785/41, *Wyciąg*, 8 XI 1989, R. 1978, k. 4.

³⁹ *Program Sekcji na V 1979*, s. 4 [AKIK 14/KUL.4.1979].

tami z nią związanymi widoczne jest też w programie obozu dyskusyjnego w Pewli, który miał miejsce na przełomie grudnia 1972 i stycznia 1973 roku⁴⁰. Podczas tego wyjazdu przewodnim tematem dyskusji była konfrontacja dwóch ówczesnie obecnych w tradycji postaw: romantycznej i pragmatycznej.

Jednym z wzorów dla polskiej kultury niezależnej (oprócz romantyzmu), przynajmniej w znaczeniu funkcjonalnym (w pewnym stopniu też treściowym), mogła być wówczas niezależna kultura rosyjska. Może jeszcze nie sam samizdat, ale ci radzieccy autorzy, którzy potrafili zachować autonomię i nie ulegli ideologicznej presji komunizmu. 2 grudnia 1969 roku zorganizowano w Sekcji Kultury spotkanie, na którym słuchano pieśni Bułata Okudźawy, a trzy lata później spotkano się znowu przy jego poezji śpiewanej (20 II 1972 r.). Warto jeszcze wspomnieć, że w nurcie tematów odnoszących się do kultury rosyjskiej odbyło się jeszcze spotkanie, podczas którego Andrzej Drawicz mówił o literaturze radzieckiej (6 I 1977 r.). Był on autorem wydanej już wcześniej *Literatury radzieckiej 1917–1967*, która była podstawową książką literaturoznawczą o kulturze rosyjskiej niezawierającą ideologicznych serwitutów.

Po protestach przeciw zmianie Konstytucji, w których uczestniczyli także ludzie pióra, możemy zaobserwować nasilenie spotkań z literatami czy to związanymi bezpośrednio z opozycją, czy mającymi zakaz wydawania swoich dzieł. Pierwszym wydarzeniem tego rodzaju było zaproszenie 12 maja 1977 roku Andrzeja Kijowskiego jednego z najważniejszych literatów z nurtu rozliczeń z epoką stalinizmu, opisującego własne młode pokolenie powojenne żyjące w kłamstwie, ale także dojrzewające do buntu⁴¹. Był on również niewątpliwie znany członkom Sekcji Kultury ze zgłoszenia rezolucji po zdjęciu *Dziadów* na zebraniu Oddziału Warszawskiego ZLP w lutym 1968 roku oraz podpisania *Listu 101* ze stycznia 1976 roku.

Niewątpliwie ważną postacią w ówczesnej kulturze niezależnej był również Jan Józef Szczepański. Był on symbolem literata zawsze wiernego swoim poglądom, nie poddającego się narzuconym nurtom i wolącego być na marginesie życia kulturalnego, niż stać się piewicą zmian powojennych. W swoich *Dziennikach* skromnie wspominał swoje pierwsze wystąpienie w Sekcji (17 X 1974 r.):

⁴⁰ Sprawozdanie Zarządu KIK z okresu 25 III 1973 – 21 III 1974, s. 6 [AKIK 5/A/1974].

⁴¹ M.in. *Towarzysz dialektyk* z tomu *Diabeł, anioł, chłop*, Kraków 1954 oraz „*Twórczość*” 1956, nr 7.

Potem [po spotkaniu w PEN Clubie] wieczorem, u dominikanów na Freta, mówiłem o o[jcu] Kolbem dla studentów KIK-u. Zacząłem od wyznania, że nie jestem wierzący, ale wszystko odbyło się w duchu soborowej tolerancji⁴².

Treść jego wystąpienia była oparta zapewne na opublikowanym przez niego eseju o o. Maksymilianie Kolbe, poleconym w *Programie Sekcji*. Rozważa on w nim postawę poświęcenia własnego życia dla drugiej osoby – akt ten rozumiał jako akt miłości, który jest szansą na uratowanie godności człowieka w tragicznej sytuacji⁴³. Warto tu dodać, że o o. Kolbe, w miesiąc po jego beatyfikacji, mówił już 4 czerwca 1971 roku Jan Turnau podczas prelekcji pt. „Czy Ojciec Kolbe był męczennikiem za wiarę?” Szczepański w swoich *Dziennikach* poświęcił uwagę również kolejnemu spotkaniu w Sekcji pt. „Winy i poczucie winy” (23 IV 1978 r.). Był on już wówczas objęty zakazem oficjalnych publikacji i być może dlatego z satysfakcją notuje⁴⁴:

Była pełna sala młodzieży i spora grupa opozycyjnych aktywistów (Michnik, Toruńczykówna, Walendowski i in.). B. długa dyskusja, obracająca się – na szczęście – raczej wokół praktycznych i współczesnych problemów (totalizm, polityczna manipulacja sumieniami) niż wokół zagadnień filozoficznych i teologicznych⁴⁵.

W roku akademickim 1977/1978 odbył się też wieczór poświęcony angielskiej poezji metafizycznej XVII wieku, na który został zaproszony Stanisław Barańczak (25 V 1978 r.), współzałożyciel Komitetu Obrony Robotników. Poeta wywodzący się z nurtu „Nowej Fali” oficjalnie opublikował już wówczas tomik wierszy *Jednym tchem*, w którym opisywał m.in. mechanizm nowomowy. Natomiast w książce *Nieufni i zadufani. Romantyzm i klasycyzm w młodej poezji lat sześćdziesiątych* nakreślił program „literackiej demaskacji rzeczywistości PRL”. Rok później, w maju 1979 roku, Zdzisław Najder, jeden z najwybitniejszych znawców twórczości Josepha Conrada, przedstawił motyw wierności w literaturze tego pisarza. Postulat obrony wartości moralnej, jaką jest wierność, którą Conrad prezentuje w książce *Lord Jim*, pozostawał jak najbardziej aktualny w PRL-owskiej rzeczywistości. Wydaje się przy tym ważne, że mimo iż książka ta była wówczas w kanonie lektur szkolnych, istniała wśród sekcyjnej młodzieży wyraźna potrzeba głębszego poznania twórczości tego pisarza i jej interpretacji.

⁴² J.J. Szczepański, *Dzienniki*, tom IV: 1973–1980, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2015, s. 155.

⁴³ Opublikowany został w: „Twórczość” 1974, nr 5.

⁴⁴ T. Strzyżewski, *Wielka...*, s. 95.

⁴⁵ J.J. Szczepański, *Dzienniki...*, s. 441–442.

Trzeba jednak pamiętać, że od lat pięćdziesiątych władza ograniczała wydawanie pism tego autora⁴⁶. I nawet w opublikowanych w latach siedemdziesiątych dziełach wszystkich Conrada pominięto z powodów cenzuralnych niektóre utwory. Dyskusja wokół Conrada była bez wątpienia kontynuacją dyskusji wokół postawy o. Kolbe wcześniej przedstawionej przez Szczepańskiego, jednego z kontynuatorów myśli Conradowskiej. Warto dodać, że Conradowska postawa wierności wyznawanym zasadom była szczególnie ważna dla całego środowiska akowskiego w okresie powojennym⁴⁷.

Nie wszystkie tematy spotkań Sekcji mogły być w pełni publicznie ogłoszone, czego dobrym przykładem jest spotkanie z Tomaszem Burkiem w maju 1980 roku. Zapowiadano je pod mało mówiącym tytułem „Wydarzenia literackie ostatnich lat”. W rzeczywistości prelegent mówił o właśnie wydanej przez Niezależną Oficynę Wydawniczą książce Jerzego Andrzejewskiego pt. *Miazga*⁴⁸. Mimo braku dokładnych relacji z tego spotkania, o tym co mówił, można wywnioskować z recenzji autorstwa Burka umieszczonej w nielegalnym piśmie „Zapis”:

Zrozumieć *Miazgę* to czytać ją [...] równocześnie: w perspektywie politycznej – gdzie pokazane są rany, które zadaje zdeprawowana władza; w perspektywie historiozoficznej – gdzie zademonstrowana została lekcja życiorysów polskich [...]; w perspektywie religijnej – gdzie „Siedem grzechów głównych totalizmu: nietolerancja, łamanie ludzkich praw, egoizm, pycha, zaborczość, kłamstwo, cynizm” sprawia, że naszą powszednią rzeczywistość daje się przedstawić tylko w kategoriach głębokiego upadku i potępienia⁴⁹.

Uwidacznia się tutaj wyraźnie wcześniej wspomniana wzorotwórcza rola literatury. Recenzent podkreśla ważny w *Miazdze* motyw krytycznego patrzenia na rzeczywistość. Zawiera się w nim nie tylko obraz współczesnej rzeczywistości politycznej, ale równie istotna jest perspektywa historyczna, jak i sama obserwacja postaw. Burek uważał, że rolą literatury jest właśnie uzmysłowienie prawdziwego obrazu rzeczywistości. Jak ważna była zatem obrona przed „grzechami głównymi totalizmu”, aby uniknąć „upadku i potępienia”? W programie Sekcji widoczne jest szukanie autorytetów zarówno wśród postaci historycznych, jak i w intelektualnym, i społecznym życiu ówczesnym.

⁴⁶ S. Zabierowski, *W kręgu Conrada*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008, s. 165.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 163.

⁴⁸ Relacja M. Kunickiego-Goldfingera. Jak już wspomniałem tego typu ograniczenia cenzorskie mogły zarówno wynikać z bezpośredniej ingerencji cenzury, jak i z tzw. auto-cenzury.

⁴⁹ T. Burek, „Zapis” 1980, nr 15, s. 121–122.

Warto na koniec wspomnieć o wcześniejszym spotkaniu w Sekcji (16 XI 1978 r.) poświęconemu myśli filozoficznej Karola Irzykowskiego. Prelegentem był teoretyk i historyk literatury doc. dr hab. Janusz Sławiński, pracownik Instytutu Badań Literackich PAN, który w tym czasie nie był związany otwarcie z opozycją, jednak uchodził za całkowicie niezależnego badacza. Podczas tego spotkania poruszono kwestie warunków, jakie muszą być spełnione, aby społeczeństwo było demokratyczne, oraz jaką rolę może odegrać literatura w jego kształtowaniu. W sprawozdaniu umieszczonym w *Programie* Sekcji napisano:

Prelegent przedstawił idee Irzykowskiego dotyczące osoby ludzkiej [...], interakcji i psychomanii jako zasadniczych sposobów jej istnienia w świecie społecznym, rzeczywistości humanistycznej jako kontekstu działań jednostki, literatury jako fragmentu tej rzeczywistości i krytyki jako najbardziej wysublimowanej formy działania literackiego. [...] Irzykowski praktycznie realizował we wszystkich swoich przedsięwzięciach koncepcję krytyki jako instytucjonalnie niezależnej aktywności demaskatorskiej [...]. W zakończeniu prelegent sformułował tezę na temat naturalnej zależności występującej między takim typem działalności myślicielskiej i pisarskiej, jaki reprezentował Irzykowski, a warunkami społeczeństwa demokratycznego⁵⁰.

Chociaż sam Irzykowski zmarł w 1944 roku, to jego myśl wydaje się być jak najbardziej aktualna w oczach uczestników spotkań Sekcji Kultury.

PODSUMOWANIE

Z przedstawionych tematów spotkań sekcji Kultury zarysowują się oczywiste wzorce postaw i wartości, jakie były czerpane z doświadczeń historii poczynawszy od epoki romantyzmu, poprzez dzieje opisane w *Rodowodach niepokornych*, aż do współczesności. Z jednej strony prelegenci odwoływali się do przykładów dawnej metafizycznej literatury, *nota bene* pierwotnie publikowanej poza cenzurą. Z drugiej strony ukazywali przykłady wysiłku społecznego w celu zachowania własnej kultury i wartości, zwracające uwagę na sens pozytywistycznego działania na rzecz społeczeństwa oraz prezentujące możliwość ideowego porozumienia dwóch nurtów: lewicy i prawicy. Okres dwudziestolecia międzywojennego natomiast było istotnym punktem odniesienia dla młodzieży sekcyjnej jako nieodległy czas niepodległości Polski.

⁵⁰ *Program Sekcji Kultury na I 1979*, s. 2 [AKIK 14/KUL.4.1979].

Postawy tego okresu stanowiły pewien wzór do naśladowania, przez pryzmat podejmowanych działań społeczno-politycznych w sytuacji odzyskanej wolności. Ważne było również ukazywanie form aktywności młodzieży zarówno poprzez działalność stowarzyszeń czy organizacji młodzieżowych, jaki i indywidualnych dróg oraz postaw młodych przed II Wojną Światową, w czasie jej trwania i po jej zakończeniu. Jak się wydaje idea pracy nad samym sobą, pielęgnowania wartości i życia w zgodzie z nimi, obecne w takich stowarzyszeniach jak Odrodzenie i Filarecja, były bliskie członkom Sekcji Kultury. Podobnie jak podtrzymanie tradycji niezależnych i samodzielnych grup harcerskich czy Sodalicji, które potrafiły stawiać opór ideom totalitarnym.

Przyglądając się biografiom osób zapraszanych jako prelegenci na spotkania Sekcji, trzeba zauważyć nieprzypadkowy wybór osób reprezentujących nie tylko w przeszłości postawy niezależne. Byli wśród nich uczestnicy dawnych wydarzeń, historycy, literaturoznawcy, ale również osoby ówczasie związane z opozycją demokratyczną czy będące wzorem indywidualnych postaw nonkonformizmu. Zauważalna jest obecność grupy osób związanych z protestami przeciwko niedemokratycznym zmianom w Konstytucji PRL, przede wszystkim sygnatariuszy *Listu 59* z 5 grudnia 1975 roku oraz *Listu 101* z 31 stycznia 1976 roku⁵¹. Lata siedemdziesiąte był to czas bardzo ważny dla samego środowiska Sekcji Kultury, gdyż stanowił właściwie początek publicznego politycznego zaangażowania niektórych jej członków w działania opozycji demokratycznej, m.in. poprzez sygnowanie listów protestacyjnych, np. pod tzw. *Listem 300* swoje podpisy złożyli: Krzysztof Dybciak, Wojciech Arkuszewski, Jan Chomiccki, Jan T. Lipski oraz Stanisław Puzyna. Spośród prelegentów zapraszanych do Sekcji można również wyodrębnić tych, którzy współtworzyli Komitet Obrony Robotników bądź byli jego współpracownikami, a trzeba pamiętać, że w bezpośrednią działalność KOR-u była również zaangażowana część członków Sekcji Kultury⁵². Obecni byli także założyciele i członkowie Polskiego Porozumienia Niepodległościowego. Trzeba również zauważyć, w kontekście idei niezależnego kształcenia, że na spotkania do św. Jacka byli zapraszani współorganizatorzy i członkowie Uniwersytetu Łatającego oraz Towarzystwa Kursów Naukowych, w których to

⁵¹ Z powodu złożenia podpisu pod listem 59 najpierw MSW w rozmowie nieformalnej, a następnie Urząd ds. Wyznań pisemnie, zakazał organizowania spotkania z prof. Edwardem Lipińskim. AIPN 0712/21, *Notatka służbowa*, 5 I 1976 r., k. 120; AIPN 0712/18, *Informacja*, 7 I 1976 r., k. 67, 69–70.

⁵² Więcej patrz: J. Skórzyński, *Sila...*

ruchach również członkowie sekcji uczestniczyli. Równocześnie wielu z prelegentów publikowało w podziemnych czasopismach lub wydawało tam swoje książki. Przede wszystkim widoczna jest bliskość ideowa Sekcji Kultury z „Zapiskami”, ale też ze „Spotkaniem”, w których część kierownictwa Sekcji publikowała swoje teksty.

Jak widać, program Sekcji Kultury był ukierunkowany na poznanie twórczości autorów kultury niezależnej – nie poddającej się kontroli. Równocześnie miał on na celu poszukiwanie pewnych wzorców działań, podawanie ich w wątpliwość i szukanie nowych rozwiązań, a co więcej, wprowadzanie ich w życie. Było to widoczne w działaniach podejmowanych przez członków Sekcji Kultury w czasie tworzenia i funkcjonowania opozycji, jak i po transformacji demokratycznej po 1989 roku. Oczywiście, nie wszystkie spotkania cieszyły się takim samym zainteresowaniem i trudno definitywnie wyrokować, które nurty były najważniejsze w tym środowisku. Niewątpliwie jednak, na podstawie samego programu można stwierdzić, że taki jego charakter był trwały przez cały okres lat siedemdziesiątych i wynikał ze świadomego wyboru.